

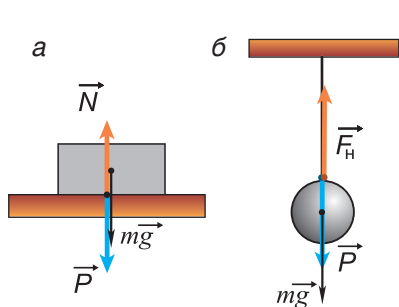
§ 24.

Вага. Бязважкасць і перагрузкі

Ці заўсёды вага роўна сіле цяжару? Пры якіх умовах наступае бязважкасць? Ці можна зведаць стан бязважкасці, не адпраўляючыся ў космас?

У 7-м класе вы даведаліся, што **вага цела** — гэта сіла, з якой цела дзейнічае на апору або на падвес з-за прыцяжэння да Зямлі.

Вагу нельга блытаць з сілай цяжару. Сіла цяжару $m\vec{g}$ — гэта сіла прыцягнення, якая дзейнічае з боку Зямлі на цела. Яна прыкладзена да цела ў яго цэнтры цяжару (мал. 165, а, б).

Мал. 165

Вага $\vec{P}$ — сіла, з якой цела дзейнічае на апору або на падвес. Яна прыкладзена да апоры або да падвесу.

Вага ўзнікае ад таго, што пад дзеяннем сілы цяжару цела імкнецца рухацца ўніз, а апора перашкаджае гэтаму руху. Менавіта таму цела цісне на апору сілай $\vec{P}$. У адказ на сілу $\vec{P}$ апора дзейнічае на цела сілай рэакцыі $\vec{N}$ (мал. 165, а).

Як звязаны паміж сабой вага $\vec{P}$ і сіла цяжару $m\vec{g}$?

Правядзём просты дослед. Пакладзём цела масай $m = 1$ кг на чашу спружынных вагаў. Паказанні вагаў P будуць роўны $9,8$ Н, г. зн. $P = mg$. Вынік знаходзіцца ў поўнай згодзе з законамi Ньютана. Па першым законе сілы, якія дзейнічаюць на цела, што знаходзіцца ў стане спакою, кампенсуюць адна адну:

$$m\vec{g} = -\vec{N}. \quad (1)$$

Па трэцім законе Ньютана

$$\vec{P} = -\vec{N}. \quad (2)$$

Значыць, $\vec{P} = m\vec{g}$.

Але ці заўсёды вага лікава роўна сіле цяжару?

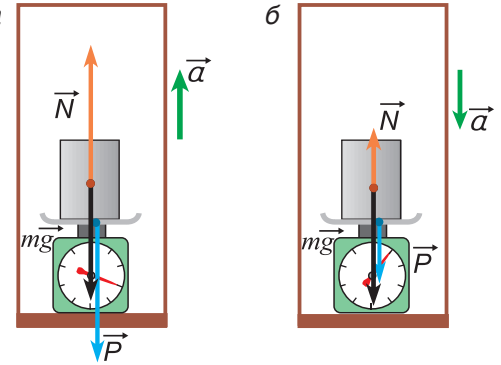
Працягнем дослед у кабiне ліфта. Калі ліфт рухаецца раўнамерна, то паказанні вагаў будуць такімі ж, як у стане спакою. Вага $\vec{P}$ цела, якое рухаецца раўнамерна і прамалінейна (як і таго, што знаходзіцца ў стане спакою), роўна сіле цяжару $m\vec{g}$.

Няхай цяпер кабiна ліфта рухаецца з паскарэннем $\vec{a}$. Пры паскарэнні, накіраваным уверх, выніковая сіла павiнна быць накіравана ўверх (мал. 166, а). Значыць, $N > mg$. Але па трэцім законе Ньютана

на модулі сіл N і P роўныя. Значыць, $P > mg$, г. зн. вага цела большая за сілу цяжару.

Пры паскарэнні кабіны ліфта, накіраваным уніз (мал. 166, б), вага цела памяншаецца: $P < mg$. Дакажыце гэта самастойна.

Калі ж кабіна ліфта будзе рухацца з паскарэннем $\vec{a} = \vec{g}$, г. зн. свабодна падаць, то цела не будзе дзейнічаць на апору, і паказанні вагаў стануць роўнымі нулю. Знікне не толькі ціск цела на апору, але і ціск адных частак цела на іншыя. Узнікне *стан бязважкасці*.

Мал. 166

У стане бязважкасці знаходзяцца ўсе целы, якія свабодна падаюць.

Як вылічыць вагу цела, якое рухаецца паскорана?

Для цела, якое знаходзіцца ў ліфце, што рухаецца паскорана, па другім законе Ньютана $m\vec{g} + \vec{N} = m\vec{a}$. Значыць, пры $\vec{a} \neq \vec{0}$ замест роўнасці (1) атрымаецца:

$$m\vec{g} - m\vec{a} = -\vec{N}. \tag{3}$$

Улічыўшы, што $\vec{P} = -\vec{N}$, знаходзім:

$$\vec{P} = m(\vec{g} - \vec{a}). \tag{4}$$

Формула (4) справядлівая пры любым напрамку паскарэння. Неабходна толькі памятаць, што $\vec{a}$ — паскарэнне руху цела (разам з апорай) адносна інерцыяльнай сістэмы адліку.

Лікавае значэнне вагі цела вызначаецца модулем вектара $\vec{P}$:

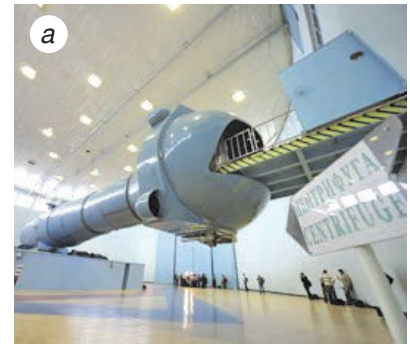
$$P = m|\vec{g} - \vec{a}|. \tag{5}$$

Змяненне вагі цела, абумоўленае паскораным рухам, характарызуець *перагрузкай* Q . Яе вызначаюць як адносіну вагі цела P у разглядаемых умовах да вагі цела, якое знаходзіцца ў стане спакою адносна Зямлі. Згодна з формулай (5)

$$Q = \frac{P}{mg} = \frac{|\vec{g} - \vec{a}|}{g}.$$

Пры $\vec{a} = \vec{g}$ (г. зн. пры бязважкасці) $Q = 0$. У ракеце, якая стартуе з Зямлі вертыкальна з паскарэннем $\vec{a}$, перагрузка $Q = 1 + \frac{a}{g}$.

Вялікія перагрузкі зведаюць касманаўты, трэніруючыся на цэнтрыфузе (мал. 167, а) і на ўчастку

Мал. 167

Мал. 168

разгону касмічнага карабля ракетай-носьбітам. Па заканчэнні работы рухавікоў і выхадзе за межы атмасферы перагрузкі змяняюцца станам бязважкасці. У стане працяглай бязважкасці знаходзіцца экіпаж арбітальнай станцыі (мал. 167, б).

Перагрузкі і бязважкасць можна зведаць, не адпраўляючыся ў палёт. Перагрузкі ўзнікаюць пры руху з разгонам, тармажэннем, рэзкімі паваротамі (мал. 168). Стан, блізкі да бязважкасці, зведае чалавек у час скачка.

Галоўныя вывады

1. Вага цела — гэта сіла, з якой цела дзейнічае на апору (падвес) з-за дзеяння сілы цяжару.
2. Сіла цяжару прыкладзена да цела, а вага — да апоры або падвесу.
3. Целы, якія свабодна падаюць, знаходзяцца ў стане бязважкасці.

Кантрольныя пытанні

1. Што такое вага? Чым яна адрозніваецца ад сілы цяжару?
2. У якіх умовах вага P роўна сіле цяжару mg ? $P > mg$? $P < mg$?
3. Пры якіх умовах наступае стан бязважкасці?
4. Што называецца перагрузкай?
5. Ці можа вага быць накіравана вертыкальна ўверх?

Прыклад рашэння задачы

Чалавек масай $m = 60$ кг, які знаходзіцца ў кабіне ліфта, што рухаецца ўніз, цісне на падлогу кабіны сілай $\vec{F}$ (мал. 169). Вызначыце паскарэнне кабіны ліфта, калі $F = 690$ Н. Прыміце $g = 10 \frac{\text{м}}{\text{с}^2}$.

Дадзена:

$$m = 60 \text{ кг}$$

$$F = 690 \text{ Н}$$

$$g = 10 \frac{\text{м}}{\text{с}^2}$$

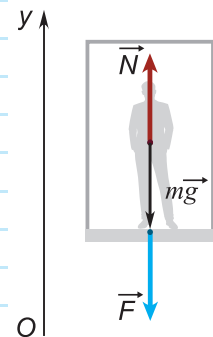
$$\vec{a} = ?$$

Рашэнне

На чалавека ў кабіне ліфта дзейнічаюць: сіла цяжару $m\vec{g}$ і сіла рэакцыі падлогі $\vec{N}$.

Па другім законе Ньютана

$$m\vec{a} = m\vec{g} + \vec{N}.$$

Мал. 169

Па трэцім законе Ньютана $\vec{N} = -\vec{F}$.

Тады $m\vec{a} = m\vec{g} - \vec{F}$.

У праекцыі на вось Oy :

$$ma_y = mg_y - F_y = -mg + F.$$

Адсюль

$$a_y = \frac{F - mg}{m};$$

$$a_y = \frac{690 \text{ Н} - 600 \text{ Н}}{60 \text{ кг}} = 1,5 \frac{\text{м}}{\text{с}^2}.$$

Паколькі $a_y > 0$, паскарэнне кабіны накіравана ўверх, хоць яна апускаецца. Значыць, кабіна рухаецца запаволена (з тармажэннем).

Адказ: $a = 1,5 \frac{\text{м}}{\text{с}^2}$; паскарэнне кабіны ліфта накіравана ўверх.

Практыкаванне 19

Ва ўсіх задачах дадзенага практыкавання прыняць $g = 10 \frac{\text{м}}{\text{с}^2}$.

1. У кабіне пад'ёмніка ляжыць груз. Калі кабіна нерухома, вага грузу $P = 2,0$ кН. У кабіне, якая рухаецца з пастаянным паскарэннем, вага грузу большая на $\Delta P = 200$ Н. Вызначыце модуль і напрамак паскарэння кабіны пад'ёмніка.

2. Шарык, што вісіць на спружыне ў кабіне нерухомага ліфта, расцягвае спружыну на $x_1 = 3,0$ см. У кабіне ліфта, якая рухаецца ўверх з пастаянным паскарэннем, расцяжэнне спружыны стала роўным $x_2 = 6,0$ см. Вызначыце модуль паскарэння кабіны ліфта.

3. Аўтамабіль масай $m = 4,0$ т рухаецца па выпуклым мосце радыусам крывізны $R = 100$ м. Модуль скорасці аўтамабіля пастаянны і роўны $v = 54 \frac{\text{км}}{\text{г}}$. Знайдзіце вагу аўтамабіля ў верхнім пункце траекторыі.

4. Выкарыстаўшы лікавыя даныя папярэдняй задачы, знайдзіце вагу аўтамабіля ў ніжнім пункце траекторыі пры руху па ўвагнутым мосце.

5. Час разбегу самалёта перад узлётам з палубы авіяноса $t = 3,0$ с. Даўжыня разбегу $s = 108$ м. Якой была вага пілота масай $m = 70$ кг у час разбегу самалёта? Якую перагрузку Q зведаў пілот? Рух самалёта лічыць роўнапаскораным, палубу — гарызантальнай.

6. Груз падвешаны да спружыннага дынамометра. Паказанні дынамометра $F = 34$ Н. Вызначыце масу груза, калі ўзважванне праведзена ў вагоне цягніка, які рухаецца па закругленым участку шляху радыусам $R = 75$ м. Участак шляху гарызантальны. Модуль скорасці поезда пастаянны і роўны $v = 72 \frac{\text{км}}{\text{г}}$.

Тэмы праектных заданняў па раздзеле «Асновы дынамікі»

1. Трэнне: шкода або карысць?
2. Залежнасць гранічнай трываласці ніткі ад яе таўшчыні.
3. Як скараціць тармажны шлях?
4. Вызначэнне масы атмасферы Зямлі.
5. Чаму Месяц не падае на Зямлю, а Зямля на Сонца?
6. Сілы ў прыродзе.
7. Фізіка ў танцах.